

KS. JAN SZLAGA

ATLASY BIBLIJNE

Przyczynek do historii kartografii biblijnej

Zainteresowanie się w XIX w. Ziemią Świętą, a zwłaszcza pierwsze sukcesy wykopalisk archeologicznych tego okresu i postępy w identyfikowaniu odkrywanych miast z miejscowościami biblijnymi, dały impuls do opracowania atlasów krajów Biblii. Pod względem formy zróżnicowanie atlasów biblijnych jest bardzo znaczne. Przeważnie stanowią one opatrzone komentarzem zbiór map geograficznych i historycznych lub szkiców i wykresów archeologicznych, niekiedy jednakże są tylko zbiorem planów lub ilustracji ukazujących krajobrazy Palestyny, wykopaliska, niektóre realia biblijne, rekonstrukcje itp. Niniejszy szkic stawia sobie za zadanie ukazać przegląd najważniejszych i najbardziej znanych atlasów biblijnych¹ oraz dokonać ich krótkiej charakterystyki.

Pierwsze atlasy przeznaczone były głównie jako pomoc w nauczaniu historii i geografii biblijnej w szkołach średnich i seminariach duchownych. Opracowaniem tego typu jest np. atlas C. Weilanda i C. Ackermann, wydany przez Instytut Geograficzny w Weimarze². Atlas zawiera 12 jednobarwnych map zaopatrzonych obszernymi notkami objaśniającymi oraz indeksem biblijno-geograficznym. Podobne zadanie, ale tylko w odniesieniu do historii i geografii Nowego Testamentu, miał atlas M. V. Ancessiego³. Dojrzałą próbę ukazania dorobku poszukiwań geograficznych i archeologicznych przedstawił M. Migne⁴. Prócz map i wykresów oraz informacji geograficznych atlas mieści w sobie również materiały dotyczące ikonografii biblijnej, podaje reprodukcje rekonstrukcji przenośnego namiotu i przybytku świątynnego, a nadto wiele realiów egipskich, asyryjskich i babilońskich.

Niektóre atlasy zawierały wyłącznie ilustracje-ryciny krajobrazu Palestyny, jej flory i fauny oraz część opisową, stanowiącą zazwyczaj syntezę tradycyjnego uję-

1 O historii kartografii Palestyny informują bardzo krótko niektóre podręczniki geografii Palestyny, np. F. M. A b e l. *Géographie de la Palestine*. T. 1. Paris 1933 s. XVIII-XXII; o atlasach wzmianka na s. XXI. Z większych opracowań wymienić trzeba przede wszystkim: H. F i s c h e r. *Geschichte der Kartographie von Palästina*. „Zeitschrift des Deutschen Palästina Vereins”. T. 62: 1939 s. 169-189; T. 63: 1940 s. 1-111; J. B r i g h t. *Biblical Geographies and Atlases*, „Interpretation”. T. 2: 1948 s. 324-336; Y. S c h a t t n e r. *Map-pat 'eres Jiśra'el*. Jerusalem 1951. Autor zdaje sobie sprawę, że zamieszczony tu przegląd może być niepełny; usprawiedliwione jest to jednak brakiem dostępnych opracowań historii atlasów biblijnych i zestawów bibliograficznych.

2 *Bibel-Atlas nach den neusten und besten Hilfsmitteln gezeichnet und erklärt*. Weimar 1832.

3 *Atlas géographique et archéologique pour l'étude de l'Ancien et du Nouveau Testament*. Paris 1876.

4 *Cursus completus Scripturae Sacrae*. Paris 1844; atlas ten L. C. Fillion (*Atlas archéologique de la Bible*. Lyon 1882, 1886z s. 6), uważa za pierwszy w ogóle atlas biblijny.

cia archeologii biblijnej jako nauki o realiach biblijnych. L. C. Fillion⁵ oprócz 326 ilustracji przekazał w części opisowej swojego atlasu omówienie następujących zagadnień: życie osobiste i rodzinne w Palestynie w czasach Chrystusa, organizacja życia politycznego i społecznego. Do popularnych wydań należą również atlasy biblijne R. Riessa⁶ oraz L. Frohnmeyera i I. Benzinger⁷. Ten ostatni zawiera 501 ilustracji, kilka map jednokolorowych wykonanych techniką kreskową oraz część opisową, w której omówiono geografii i historię Palestyny, przyrodę oraz kult i życie codzienne Izraelitów. Popularne opracowanie stanowi także polski atlas biblijny ks. A. Kwiecińskiego⁸. Zawiera on dwie mapy Palestyny i Bliskiego Wschodu (naniesiono na nie oznaczenie podróży Mojżesza i św. Pawła) oraz 10 tablic obrazujących historię Izraela i państw z nim sąsiadujących, zabytki kultury, szkice świątyni jerozolimskiej i jej sprzętów, plan Jerozolimy oraz ryciny przedstawiające narzędzia męki Jezusa.

Do tradycji szkolnych wydań atlasów biblijnych nawiązał E. Huber⁹. Jego opracowanie zawiera 454 ilustracje oraz część opisową z nielicznymi mapami. Na geografii historyczną zwrócili uwagę G. A. Smith i J. G. Bartholomeo¹⁰.

Atlasy biblijne z okresu międzywojennego odznaczają się pełniejszą informacją (głównie w zakresie historii i geografii Palestyny) i bardziej nowoczesną techniką wydawniczą. Miejsce częstych dawniej szkiców i map szrafowanych zajęły bowiem mapy warstwiczne bądź cieniowane. Do najbardziej znanych należą atlasy, jakie w tym okresie przygotowali L. Gramatica¹¹, R. Riess i L. Heidet¹² oraz H. Guthe¹³; to ostatnie opracowanie cieszy się wciąż wielkim uznaniem.

Nowoczesne atlasy biblijne cechuje staranniejszy dobór materiału kartograficznego i ilustracji oraz syntetycznych opracowań z geografii, historii i archeologii Palestyny. Na historię Palestyny zwrócili uwagę głównie G. E. Wright i F. V. Filson¹⁴. Ich atlas zawiera 33 kolorowe mapy i 77 ilustracji oraz obszerną część opisową z uwzględnieniem chronologii biblijnej. P. Lemaire i D. Baldi¹⁵ położyli nacisk na geografii, archeologię i chronologię biblijną i świata orientального oraz na historię — od prehistorii biblijnej począwszy — aż do czasów apostołów, oddzielnie omawiając historię Jerozolimy. Część tekstową ilustruje 16 tablic chronologicznych, 12 planów miast (w tym 3 plany Jerozolimy), kilkaset zdjęć, 15 map w tekście i 13 poza tekstem oraz dwie mapy załączone oddzielnie: Palestyna fizyczna i Palestyna dzisiejsza. Atlas jest zaopatrzony w indeksy nazw geograficznych i odsyłaczy do tekstów biblijnych.

Historię Palestyny ukazuje również L. H. Grollenberg¹⁶. Jego atlas zawiera 34 mapy i 408 fotografii; ponieważ na mapy przy poszczególnych miastach naniesiono teksty biblijne dotyczące wydarzeń związanych z daną miejscowością, atlas

⁵ Fillion, jw.; por. również *Atlas d'histoire naturelle de la Bible d'après les monuments anciens et les meilleures sources modernes et contemporaines*. Lyon 1884.

⁶ *Bibel-Atlas in zehn Karten nebst geographischen Index*. Freiburg im Br. 1887, 18953; R. Riess, C. Rueckert. *Atlas Scripturae Sacrae*. Freiburg im Br. 19062.

⁷ *Bilderatlas zur Bibelkunde*. Stuttgart 1905, 19132.

⁸ *Atlas archeologiczny do historii świętej dla użytku młodzieży szkolnej*. Warszawa 1901.

⁹ *Biblischer Bilderatlas. Ein Handbuch zum Verständnis der heiligen Schrift für Schule und Haus*. München 1913.

¹⁰ *Atlas of Historical Geography of the Holy Land*. London 1915.

¹¹ *Atlas geographiae biblicae*. Bergamo 1921.

¹² *Atlas Scripturae Sacrae*. Freiburg im Br. 1924.

¹³ *Bibelatlas*. Leipzig 1926.

¹⁴ G. E. Wright, F. V. Filson. *The Westminster Historical Atlas to the Bible*. London 5, 19534; w małym formacie: London 1947.

¹⁵ *Atlante storico della Bibbia*. Torino 1955.

¹⁶ *Atlas de la Bible*. Paris 1955, 19572.

pełni funkcję poglądowego komentarza do Biblii. Doskonałym uzupełnieniem map są ilustracje. Autor objaśnia dokładnie, z jakiego miejsca fotografie były wykonywane i jakiej części mapy lub planu dotyczą. Atlas Grollenberga doczekał się wielu adaptacji; dokonał jej m. in. H. Eising¹⁷. Atlas ten ma tylko 10 map dotyczących najważniejszych wydarzeń z dziejów Izraela, ale bogato jest ilustrowany zdjęciami krajoobrazu Palestyny; informuje także o zasadniczych problemach archeologii, geografii i historii Palestyny.

E. G. Kraeling¹⁸ w bardzo obszernej części opisowej swego atlasu omawia geografii i historię Izraela w kontekście dziejów narodów ościennych (sporo miejsca poświęca historii i kulturze Babilonii), a następnie czasy Jezusa i pierwotnego Kościoła. Całości dopełniają 22 mapy kolorowe i 300 fotografii.

Popularnym opracowaniem atlasu jest dzieło M. Schiro¹⁹. Poza 102 mapami wykonanymi na małej poligrafii atlas mieści w sobie także wykresy, np. godziny dnia wg rachuby żydowskiej i tablice chronologiczne.

H. H. Rowley²⁰ oprócz map oraz fotografii zamieścił w swoim atlasie zwięzłe przedstawioną geografii i historię Palestyny oraz charakterystykę świata Biblii; zajął się nadto problemem identyfikacji miejscowości biblijnych oraz stosunkiem archeologii do danych biblijnych.

Doskonałym ilustrowanym komentarzem do Biblii jest monumentalne dzieło zbiorowe *Pene 'olam hamiqra'* (5 tomów, Jerusaleń 1958)²¹. Poszczególne tomy odnoszą się do Pięcioksięgu, Proroków pierwszych, Proroków późniejszych, Pisarzy i do Nowego Testamentu. Każdy tom, zawierający (łącznie z mapami i szkicami sytuacyjnymi) po ok. 400 ilustracji objaśnianych tekstami Pisma św., podzielony jest wg kolejnych ksiąg biblijnych. Autorzy tego atlasu wykorzystali najnowsze zdobycze archeologii, filologii i historii.

Ukazanie historii kraju Biblii w kontekście 2 tysięcy lat historii i cywilizacji starożytnego Wschodu posłużyło za cel J. de Fraine'owi²². Autor dał syntezę najnowszych odkryć archeologicznych i historii Izraela od czasów patriarchów do epoki rzymskiej. W atlasie umieszczono 12 map i 252 ilustracje; dzieło wiele zyskuje na wartości dzięki bogatej bibliografii oraz indeksowi osobowemu i geograficznemu.

Podobny cel ukazania Biblii w kontekście odkryć geograficznych, historycznych i archeologicznych Bliskiego Wschodu zrealizowano w tzw. *Atlasie oksfordzkim*²³. W części opisowej zwrócono uwagę przede wszystkim na zagadnienia: Izrael i narody oraz Biblia i archeologia. Każda z 26 map (fizycznych, historycznych i archeologicznych) została wyczerpująco omówiona; niektóre mapy historyczne dotyczą także wydarzeń wspomnianych w niektórych apokryfach; nadto dołączone są 2 duże mapy: Palestyna w Starym i Nowym Testamencie.

Geograficzno-historyczne oraz archeologiczne tło działalności patriarchów, pisarzy, proroków, mędrców Starego Testamentu oraz Jezusa ukazuje J. H. Negen-

¹⁷ Kleiner Bildatlas zur Bibel. Gütersloh 1960.

¹⁸ Rand McNally Bible Atlas. New York 1956; w małym formacie: New York 1959.

¹⁹ Piccolo atlante biblico. Torino 1958.

²⁰ Bible Atlas. London 1960; Atlas de la Bible. Paris 1969.

²¹ Illustrated World of the Bible Library. T. I-V. New York 1958-1961. Atlasy Palestyny wydawane w Izraelu podają przeważnie także informacje o obecnym państwie, np. standardowe dzieło Atlas Jiśra'el (Jerusalem 1956-1964) zawiera część historyczną, geograficzną, topograficzną i ekonomiczną. Por. także: Z. Vilnay. The New Israel Atlas. Bible to the Present Day. Jerusalem 1968; Hammapat he'bra'it sel 'eres Jiśra'el. Jerusalem 19682.

²² Atlas historique et culturel de la Bible. Paris 1961.

²³ H. G. May, R. W. Hamilton, G. N. S. Hunt. Oxford Bible Atlas. London 1962.

mann²⁴. Najpierw omawia historię tekstu Pisma św. i rozwój pisma hebrajskiego, a potem historię Izraela aż do chrześcijaństwa czasów rzymskich. Autor opiera się na wynikach najnowszych badań historycznych oraz hipotezach naukowych. Liczne mapy, ilustracje oraz indeksy odsyłaczy biblijnych, nazw geograficznych i historycznych nadają dziełu wysoką rangę naukową, co potwierdzają ostatnio dokonane przekłady tego atlasu²⁵.

Na historię, topografię oraz chronologię orientálną i biblijną zwrócił uwagę G. Pesce²⁶. Jego atlas zawiera 145 map sześciokolorowych, 35 planów geograficznej lokalizacji biblijnej, tablicę chronologiczną świata od 600 000 r. przed Chr. do 640 r. po Chr. oraz Bliskiego Wschodu od 3 200 r. przed Chr. do 63 r. po Chr.; mapy dotyczące Starego Testamentu ilustrują wszystkie okresy historii Izraela, a z zakresu Nowego Testamentu ukazują m. in. podróże Jezusa i Pawła Apostoła. Wartość atlasu podnoszą technicznie doskonałe ilustracje, plany i rzuty sytuacyjne²⁷; w indeksie uwzględniono wszystkie nazwy geograficzne występujące tak w tekście hebrajskim Biblii jak i w Wulgacie. G. Pesce uzupełnił swój atlas częścią archeologiczną²⁸. Zajmuje się w niej historią kanonu Pisma św., ostatnimi wykopaliskami biblijnymi, miarami, wagami i monetami Palestyny; cenne są tutaj zwłaszcza omówienia dotyczące historii bazyliki Zwiastowania w Nazarecie, kościoła Narodzenia w Betlejem, kościołów Kafarnaum i Tabghy oraz bazyliki Grobu Chrystusa w Jerozolimie; na uwagę zasługują także orograficzne, geograficzne i archeologiczne plany Jerozolimy. Podobnie jak w części I, tak i tu z uznaniem należy podkreślić erudycję autora oraz doskonałą technikę kartograficzną „Fotolitografica Lombarda” z Werony²⁹.

Nieustanny rozwój nauk biblijnych dyktuje potrzebę coraz to nowych pomocy kartograficznych³⁰, a doskonaląca się technika wydawnicza gwarantuje najwyższą jakość ich szaty graficznej. Charakterystyczne dla wszystkich najnowszych wydań atlasów biblijnych jest uwzględnianie w miarę wyczerpującego komentarza do map i wykresów, by tą drogą stworzyć czytelny dla wszystkich komentarz do Pisma św.

KS. JÓZEF HOMERSKI

R. DE VAUX OP — W. F. ALBRIGHT *

W rocznicę śmierci

Biblijstka i orientalistyka poniosły w r. 1971 bardzo wielkie straty. W lutym (dn. 26) opuścił ten świat zasłużony archeolog i znawca topografii Palestyny Nelson

²⁴ De Bakermat van de Bijbel. Amsterdam 1968.

²⁵ Grosser Bildatlas zur Bibel. Gütersloh 1969; A New Atlas of the Bible. London—New York 1969.

²⁶ G. Pesce. *Atlante Biblico. Geografia. Topografia. Prospetti storici della Bibbia*. Rovellasca (Como) 1969.

²⁷ Por. recenzję: V. Hamp, „Biblische Zeitschrift” (BZ). T. 15: 1971 s. 139 n.

²⁸ *Atlante Biblico (Supplemento)*. Rovellasca (Como) 1971.

²⁹ Por. recenzję: V. Hamp, BZ. T. 16: 1972 s. 141.

³⁰ Jedynie z informacji bibliograficznych znane były autorowi w czasie pisania artykułu m. in. atlasy: M. H. Blacklock. *The Zondervan Pictorial Bible Atlas* (mapy opracował A. A. Lauzon). Grand Rapids 1969; J. H. Meesters. *De Bijbel in kaart; atlas naast de Bijbel met een beschrijvend register*, Groningen 1969.

* Artykuł oddany do druku w czerwcu 1972 r.

Glueck¹. W sierpniu (dn. 31) w Garmisch Partenkirchen (NRF) zmarł na atak serca wybitny asyriolog Albrecht Goetze². We wrześniu zaś odeszli po nagrodę do Pana dwaj powszechnie znani bibliści i archeolodzy: w Jerozolimie (dn. 10) ojciec Roland de Vaux OP i w Baltimore (Md.) USA (dn. 19) William Foxwell Albright. Wszyscy ci mężowie nauki są ze wszech miar godni, aby uczcić ich pamięć, choćby krótką notatką biograficzną. Dwaj ostatni jednak, z uwagi na wkład wiążący się bezpośrednio z egzegezą ksiąg St. Testamentu, zasługują na to, by szczegółowiej omówić ich życie i działalność naukową.

Roland Marie Etienne Guérin de Vaux urodził się w Paryżu 17 XII 1903 r.³ Studia średnie ukończył w Collège Stanislas, uniwersyteckie zaś, z dyplomem: Licence des Lettres, w Sorbonie. Po studiach wstąpił do Seminarium Duchownego św. Sulpicjusza w Paryżu i przyjął święcenia kapłańskie 29 VI 1929 r. W dwa miesiące później, we wrześniu, wstąpił do klasztoru ojców dominikanów z prośbą o przyjęcie. Nowicjat odbył w Amiens i złożył śluby zakonne 23 IX 1930 r. Zaraz po profesji skierowano go na trzyletnie studia uzupełniające do belgijskiego Konwentu Saulchoir w Kain. Wszelkierne uzdolnienia R. de Vaux początkowo interesował się filozofią średniowieczną⁴, ale pociągały go również studia orientalne. Zdradzał to jego pierwszy artykuł drukowany w „Revue Biblique” (42 (1933) 31-56) pt. *Sur quelques rapports entre Adonis et Osiris*. Toteż wkrótce władze zakonne skierowały go do Konwentu św. Szczepana w Ziemi Św., aby pogłębił swą wiedzę biblijną w L'Ecole Biblique et Archéologique Française de Jérusalem. Młody, 30 lat liczący, Père de Vaux przybył do Jerozolimy we wrześniu 1933 r., aby tam spędzić resztę swego bardzo pracowitego życia. Pod kierownictwem tak znanych w świecie nauki i znakomitych mistrzów jak: M.-J. Lagrange, założyciel L'Ecole Biblique, L. H. Vincent, J. de Saignes i F.-M. Abel odbył dwuletnie studia i zakończył je stopniem licencjata nauk biblijnych po

¹ Por. W. F. Albright, *Nelson Glueck in memoriam*, BASOR 202 (1971) 2-6. N. Glueck ur. 4 VI 1900 r. w Cincinnati (Ohio) w USA. Kształcił się w Hebrew Union College i został rabinem w 1923 r. W latach 1923-1927 odbył studia na uniwersytetach w Berlinie i w Heidelbergu. Doktorat z filozofii uzyskał na uniwersytecie w Jenie w 1926 r. Od r. 1928/1929 studiował w American School of Oriental Research w Jerozolimie i w latach 1932-1933, 1936-1940 oraz 1942-1947 był jej dyrektorem. W r. 1933/1934 był profesorem tejże szkoły w Bagdadzie. W Hebrew College pracował od r. 1929 jako wykładowca, a później (1936) jako profesor aż do końca życia. Znany archeolog i topograf systematycznie przebadał starożytne miejscowości i ruiny całej Transjordanii w latach 1932-1940. Prowadził wykopaliska w tell el-Heleifeh (bibl. 'Esiôn Geber) w latach 1928-1940 i w hirbet Tannur w latach 1936-1949. Jego najbardziej znane publikacje to: *The Other Side of the Jordan*, New Haven 1940 i *Explorations in Eastern Palestine* (4 Vols: The Annual of the American Schools of Oriental Research), New Haven 1934-1951.

² A. Goetze ur. 11 I 1897 w Lipsku. Studiował w Monachium i w Berlinie. Doktorat z filozofii uzyskał na uniwersytecie w Heidelbergu w 1921 r. Tam też pracował w latach 1922-1930. W latach 1930-1933 był profesorem w Marburgu. Zmuszony opuścić swój kraj w czasach reżimu hitlerowskiego, pracował w USA w Yale University. Znał języki: akademickiego, asyryjskiego, a zwłaszcza hetyckiego, był członkiem wielu Akademii i uniwersyteckich Towarzystw Naukowych. W r. 1947 założył czasopismo „Journal of Cuneiform Studies”. Był autorem wielu prac i tłumaczem starożytnych tekstów, przede wszystkim hetyckich. Zidentyfikował i opublikował kodeks prawny z Eshnunna, odkryty w tell Abu Hermal na wschód od Bagdadu. Jego najbardziej znane prace to: *Kleinasiens Handbuch des Altertums* (München 1933, 1957); *The Laws of Eshnunna*, AASOR, 41 (1956) 1-197.

³ Opracowanie opiera się na osobistych kontaktach z o. R. de Vaux jako dyrektorem i profesorem L'Ecole Biblique w czasie moich studiów w tejże Szkole. Nadto zob.: P. Benoit, *Père R. de Vaux. Lettre de Jérusalem*, nr 37 (3 X 1971); *Obituaries R. de Vaux OP* 1903-1971, CBQ, 33 (1971) 54 n.

⁴ Wyrazem tego była praca: *Notes et textes sur l'avicennisme latin aux confins des XII-XIII siècles*, Paris 1934.

egzaminach złożonych w Rzymie na wiosnę 1935 r. przed Papieską Komisją Biblijną.

Po powrocie z Rzymu został zaangażowany w Szkole Biblijnej do badań naukowych oraz jako profesor-wykładowca. Na tych dwóch posterunkach trwał przez 36 lat, tj. aż do swej śmierci. Prowadził wykłady z zakresu historii i archeologii biblijnej. W latach 1935-1940 wykładał nadto język asyryo-babiloński, a w 1946-1949 prowadził kurs egzegezy St. Testamentu. Jego imię jest związane ze studium okresu patriarchów oraz z życiem i instytucjami starożytnego Izraela⁵.

Praca badawcza przede wszystkim na polu archeologicznym była tą dziedziną jego zainteresowań, która uczyniła jego nazwisko znane w całym świecie naukowym. Poszedł śladami swego mistrza o. L. H. Vincent. Poza naukowymi wizytami muzeów starożytności Bliskiego Wschodu, poradami fachowymi i patronowaniem wielu ekspedycjom naukowym innych orientalistów — od pierwszych lat pobytu w Jerozolimie pochłaniały go badania archeologiczne i wykopaliska. W r. 1937 (lipiec-sierpień) wraz z o. P. Benoit, obecnym dyrektorem L'Ecole Biblique, jego bezpośrednim następcą, badał okolicę miasta Salt w Transjordanii, a w październiku tegoż roku wraz z o. J. de Savignac oczyścił i przestudiował mozaikę bizantyjskiego kościoła w Ma'in, na południe od Madaby. W r. 1944 z o. A. M. Stève badał starożytny, arabski zajazd (caravansérail) w wiosce w pobliżu biblijnego Qiriāt Jearam. Owocem tych studiów była praca pt. *Fouilles à Qariet el-'Enab* (Abu Gôsh), wydana w Paryżu 1950 r. W latach 1945-1946 z tymże o. A. M. Stève prowadził badania w bizantyjskim sanktuarium św. Jana Chrzciciela w el-Ma'mudijeh, na zachód od Hebronu.

Niewątpliwie najznakomitszym i najpracowitszym dziełem jego życia było 9 kampanii wykopaliskowych w tell el-Fār'ah, na wschód od Samarii (Sebastijeh), 11 km. na północny-wschód od miasta Nāblus, które prowadził w latach 1946-1960⁶. Miejscowość tę identyfikował z dawnym miastem kanaanejskim (Joz 12, 14), późniejszą stolicą królestwa izraelskiego (1 Krl 15, 21. 33) Tirśāh⁷. Odnalazł tam między innymi najlepiej zachowane ślady szarej ceramiki polerowanej, zaliczanej przez G. E. Wrighta do świadectw kultury ezdrelońskiej (XXXIII—XXXII wiek przed Chr.).

Wielki rozgłos w świecie dały mu badania grot qumrańskich i Murabba'āt, prace wykopaliskowe w ħirbet Qumrān oraz w 'ain Feṣṣāh w latach 1949—1958. Fran-

⁵ W tej dziedzinie jest autorem m. in. następujących publikacji: w kolekcji *Bible de Jérusalem: Genèse*, Paris 1947, 19622, *Les livres des Rois*, Paris 1951, 19582; *Les livres de Samuel*, Paris 1953, 19612; nadto był redaktorem części St. Testamentu w *Bible de Jérusalem*, wydanej w jednym tomie, pt. *La Sainte Bible*, Paris 1956; *Institutions de l'Ancien Testament*, t. 1-2, Paris 1958, 1960; *Les sacrifices de l'Ancien Testament*, (Cahiers de la Revue Biblique 1), Paris 1964; *Bible et Orient*, (Cogitatio fidei 24), Paris 1967 (jest to zbiór 28 artykułów z lat 1933—1964 z zakresu teologii biblijnej, krytyki literackiej, historii religii, historii Izraela itp.); *Histoire d'Israël*, DBS 4, col. 729-777; *Histoire ancienne d'Israël. Des origines à l'installation en Canaan* (EB 1), Paris 1971 — jest to jedyny tom zaplanowanego 3-tomowego dzieła, którego nie zdołał wykończyć, a które miało dać dzieje Izraela od początku aż po epokę perską włącznie, tj. do czasów, od których zaczyna się znana *Histoire de la Palestine depuis la conquête d'Alexandre jusqu'à l'invasion Arabe*, (EB 1-2), Paris 1952 napisana przez F. M. Abela.

⁶ Wykopaliska te omówił w formie tzw. rapports préliminaires m. in. na łamach „Revue Biblique”: 54 (1947) 394-433, 573-589; 55 (1948) 454-480; 56 (1949) 102-138; 58 (1951) 393-430, 566-590; 59 (1952) 551-583; 62 (1955) 541-589; 64 (1957) 552-580; 67 (1960) 245-247; 68 (1961) 557-592; 69 (1962) 212-253. Rzucają one wiele światła na stosunki między północną a południową Palestyną w epokach brązu i żelaza. Stratygrafia z tell el-Fār'ah obejmuje w znacznej mierze chalkolit z epoki przedghassulińskiej i przyczynia się do ustalenia kolejnych faz kulturowych czwartego tysiąclecia.

⁷ Por. *The Excavations at tell el-Fār'ah and the Site of Ancient Tirzah*, PEQ, 88 (1956) 125-140.

cuska Szkoła Biblijna i Archeologiczna współpracowała tu z Departamentem Starożytności Jordanii, z Muzeum Archeologicznym Rockefellera w Jerozolimie i z American School of Oriental Research w Jerozolimie. G. Lankester Harding pełnomocnik do tych badań z ramienia Królestwa Jordanii był przeważnie zajęty sprawami administracyjnymi, toteż właściwie ciężar odpowiedzialności za całość badań przejął o. R. de Vaux. Jego odkrycia, sondáže archeologiczne i badania przyczyniły się w znacznej mierze do ustalenia rzeczywistej i prawdziwej interpretacji odkryć qumrańskich⁸.

W latach 1961-1963 wraz z prof. Miss K. Kenyon, pracującą z ramienia British School of Archaeology, kierował wykopaliskami na terenie Jerozolimy w dzielnicy el-Khâtounijeh⁹. Ze względów od niego niezależnych był zmuszony prace te przerwać. Później przejął je i dalej prowadzi B. Mazar, profesor Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie.

Na rok przed śmiercią patronował jeszcze wykopaliskom w tell el-Keisân (Akšâf z okresu tell el-'Amârnah) koło Hajfy, które z ramienia L'Ecole Biblique prowadził o. J. Prignaud. Ale nie dane mu było doczekać ich rezultatów. W lutym 1971 r. przyszło nagle zapalenie tętnicy. Na wiosnę nieszczęśliwy upadek spowodował pęknięcie kości nogi. Po 6 tygodniach unieruchomienia znów rozpoczął pracę. Dzięki uprzejmości konsula francuskiego w Jerozolimie mógł nawet zwizytować prace wykopaliskowe w tell el-Keisân. Jednakże w nocy z 8 na 9 września przyszedł ostry atak wyrostka robaczkowego. Zdecydowano operację, po której nastąpiła lekka poprawa. Dn. 10 września przyjął Komunię św. Tego samego dnia po południu zawał naczyń wieńcowych spowodował prawie natychmiastowy zgon. Spoczął wśród swoich na cmentarzu Konwentu św. Szczepana, obok wielkich profesorów Szkoły Biblijnej OO. Dominikanów w Jerozolimie.

R. de Vaux w latach 1938—1953 był dyrektorem czasopisma *Revue Biblique*. Przez dwadzieścia lat (1945—1965) kierował L'Ecole Biblique, jako jej dyrektor. Superiorem Konwentu św. Szczepana został wybrany na lata 1949—1952. W roku 1956 został mianowany konsultorem Papieskiej Komisji Biblijnej. Miał tytuł *Maître en Théologie* (1958) i był wykładowcą jako visiting professor w Harvard University (1964—1965). Doktorat h. c. nadały mu uniwersytety: w Dublinie (1954), w Louvain (1964), w Aberdeen (1964), w Wiedniu (1965), w Yale (1965), w Indiana (Notre-Dame — 1965) oraz Providence College R. I. (1965), Collège de La Salle Pa. (1965) i College of Holy Cross Mass. (1965). W r. 1952 został mianowany członkiem korespondentem L'Académie des Inscriptions et Belles Lettres de Paris, zaś w r. 1961 członkiem korespondentem British Academy. Był członkiem honorowym: Society of Biblical Literature and Exegesis (1955), Society of Old Testament Study (1956), Society of Antiquaries of London (1959) i Catholic Biblical Association of America (1964). Od r. 1953 był Kawalerem Legii Honorowej.

Ojciec de Vaux był człowiekiem wszechstronnie uzdolnionym. Miał umysł spekulatywny, ale równocześnie bardzo praktyczny. Był świadom swych zdolności i umiał je harmonijnie rozwijać. Obdarzony wielką wyobraźnią, zawsze młodzień-

⁸ Wyniki badań qumrańskich opublikował w (zw. *rapports préliminaires* m. in. w czasopiśmie „*Revue Biblique*”, 56 (1949) 586-609; 57 (1950) 417-429; 58 (1951) 437-443; 60 (1953) 83-106, 246-267, 268-275, 540-561; 61 (1954) 206-236; 63 (1956) 533-577; 66 (1959) 87-110, 225-255. Ponadto w publikacji *L'archéologie et les manuscrits de la Mer Morte*, The Schweich Lectures of the British Academy, London 1961 oraz w wydawanej w Oxfordzie serii naukowej publikacji dokumentów qumrańskich pt.: *Discoveries in the Judaean Desert* w tomach: 2, 3 i 4.

⁹ Por. *Fouilles de l'Ophel à Jérusalem*, RB, 69 (1962) 98-100; *Jérusalem*, RB, 70 (1963) 416-419; 71 (1964) 253-258; *Les hôpitaux de Justinien à Jérusalem d'après les dernières fouilles*, CRAI 1965, s. 202-207.

czym zapalem i entuzjazmem, żywym temperamentem oraz dużym poczuciem humoru, posiadał chłodny rozum, wielkie opanowanie, mądrość umiejącą w porę uchwycić względność pewnych rzeczy. To czyniło zeń człowieka o szerokim horyzoncie myślowym i zrównoważonej, pełnej umiaru osobowości. Znany jako dobry organizator i administrator, oddany drugim, czuły, chętnie wspomagający, sprawiedliwy i dobry wobec współpracowników oraz prostych robotników, potrafił sobie wszystkich zjednać. Uboga ludność arabska, z którą w czasie prac wykopaliskowych miał okazję tyle razy osobiście się stykać, przywiązywała się do niego jak do ojca. Nie był próżny. Mówił mało o sobie i o swej rodzinie. Krył się z odznaczeniami. Na pozór oschły, z pierwszego wejrzenia czynił wrażenie człowieka wyrachowanego, zimnego, trochę nawet brutalnego. W rzeczywistości jednak był to człowiek dobry i wesoły, o dużej dozie łagodnej ironii. Nic więc dziwnego, że miał dużo przyjaciół. Oddany Bogu przez głęboką wiarę, był wierny Jego służbie. Nigdy się nie dyspensował. W czasie największego nawału zajęć, w trudnych warunkach niemalże obozowego życia podczas kampanii wykopaliskowych, nie opuszczał Mszy św. Duch głęboko kapłański, wierność obowiązkowi swego stanu to cechy formacji sulpiciańskiej, jaką nabył w paryskim Seminarium św. Sulpicjusza. Cechy te utrwaliła i przepoiła duchem modlitwy i bezwzględnej wierności Kościołowi Chrystusowemu formacja dominikańska po wstąpieniu do Zakonu Kaznodziejskiego. Toteż będąc u szczytu naukowej sławy często na wykładach mawiał, że jego ideałem jest przepowiadanie Słowa Bożego — Jezusa. Oddany powszechnemu apostołatowi był dumny z tego, że należy do grona uczonych, którzy pracują nad uprzystępnieniem i lepszym rozumieniem Słowa Bożego zwłaszcza wśród przyszych krzewicieli nauk biblijnych.

Jako profesor wyładał w sposób jasny i olśniewający. Umiał pasjonować swoich słuchaczy przedmiotem, który omawiał. Nawet w czasie wielkiego zmęczenia, przez subtelnie wplecioną dygresję lub humoreskę, potrafił utrzymać w skupieniu uwagę swoich uczniów na mniej interesującym i bardzo nieraz suchym zagadnieniu¹⁰. W jego wykładach zamierzcha przeszłość nabierała rumieńców życia, a ruiny dawnych miejscowości biblijnych i niebiblijnych zaczynały pulsować życiem swej epoki. Rok akademicki 1964/65 był nie tylko rokiem jego osobistych sukcesów i uznania, ale okresem bardzo wytężonej pracy. Poza tym, że jako profesor-gość prowadził wykłady w Roman Catholic Studies at Harvard Divinity School, wygłosił ok. 130 konferencji-wykładów na terenie całych Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej oraz Kanady, przemierzając obszary obydwu tych państw — od Atlantyku po Pacyfik.

Gdy chodzi o umiowanie wiedzy biblijnej, głębokie piętno wywarł na nim w latach studiów seminaryjnych profesor Pisma św. J. J. Weber, późniejszy arcybiskup Strasburga. Potem z kolei on sam starał się ów święty płomień zapalać w sercach swoich słuchaczy. Ten jego udany wysiłek zaskarbił mu u nich dogonną wdzięczność i cześć.

¹⁰ W upalny dzień listopadowy po kilku odzinnych objaśnieniach terenu wykopalisk w tell-el Farah, gdy wszyscy byliśmy bardzo zmęczeni, o. de Vaux w pewnym momencie przerwał wykład i zapytał: Czy wiecie, dlaczego tell el-Farah musi być starożytnym Tirsah? — Oto w czasie wakacji była tu grupa dziennikarzy angielskich i amerykańskich. Gdy padło pytanie: Czy te ruiny to rzeczywiście dawna stolica królestwa izraelskiego Tirsah, zacząłem podawać argumenty pro i contra. Wówczas jeden z dziennikarzy rzekł: Ojcie, proszę się jednak zdecydować za... Będzie mi bardzo miło napisać obszerny artykuł na ten temat. Wyrzucił bowiem Tirsah brzmi bardzo podobnie do imienia mojej córeczki. — A, jeśli tak, odrzekłem — opowiadał o. de Vaux — to rzeczywiście jesteśmy w ruinach starożytnego Tirsah. I śmiejąc się do nas rzekł: O utrudnieni młodzi ludzie, oto jeszcze jeden dowód na to, że nasz wykład odbywa się w dawnej stolicy królestwa izraelskiego.

Jako naukowiec i badacz był rygorystą i bardzo dobrze poinformowanym oraz wymagającym krytykiem. Cechowała go uczciwość w badaniach. Nie bał się odwoływać pewnych swoich twierdzeń, jeśli następne solidne badania wykazały, że dotychczasowe jego wypowiedzi były błędne¹¹. Współpracował z licznymi czasopismami naukowymi biblijnymi, archeologicznymi i orientalistycznymi. Pracował niemal do ostatnich chwil swojego życia, przygotowując do druku starożytną historię Izraela oraz przeprowadzając rewizję tekstu St. Testamentu dla nowego wydania jednotomowej *Bible de Jérusalem*. Był wielkim uczonym, dobrym i oryginalnym autorem, wybitnym katolickim historykiem i archeologiem biblijnym. Zawsze otwarty na rzeczy nowe, wolność badań krytycznych łączył z wiarą kapłana-zakonnika, mając wciąż na uwadze prawdę: „magna est veritas et praevalēbit”.

William Foxwell Albright był jednym z najsłynniejszych orientalistów i semitologów świata¹². Urodził się 24 V 1891 r. w Coquimbo (Chile). Pochodził z rodziny protestanckiej (metodystów), pracującej na misjach w Chile. Kształcił się w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej najpierw w Upper Iowa University, który ukończył w 1912 r., a następnie w Johns Hopkins University w Baltimore (Md.), zyskując tam doktorat z filozofii w 1916 r. Był asystentem naukowym słynnego asyriologa profesora P. Haupta. W roku 1919 wyjechał jako stypendysta do Jerozolimy na studia specjalistyczne w American School of Oriental Research. Wkrótce został mianowany jej dyrektorem i pełnił tę funkcję w latach 1921—1929 i 1933—1936. Jako doradca licznych ekspedycji archeologicznych pracujących w Palestynie i w krajach sąsiednich, interesował się dziejami tych krajów od prehistorii do nadejścia islamu. Prowadził prace wykopaliskowe w tell el-Fūl (bibl. Gibe'a) w r. 1922, 1933, w tell Beit Mirsim (bibl. Debir) w latach 1926—1932 z M. G. Kyle, w Bêt-Sūr w 1931 z O. R. Selersem, w Beitin (bibl. Betel) w r. 1927, 1934 z J. L. Kelso i w Petra (bibl. Sela') w 1935 r. Ponadto przeprowadzał sondáže archeologiczne grobów w okolicy 'Ain Kārim (1923), w Aderze i innych miastach Moabu (1924), 1933), w Seilūn (bibl. Šilōh) w r. 1929, na Synaju w okolicach Serābiṭ el-Hādim (1947—1948) oraz w Beihan (południowa Arabia — 1950—1951).

W latach 1929—1958, tj. do roku swej emerytury, wykładał języki semickie na Johns Hopkins University, kierując równocześnie seminarium orientalistycznym. Spod jego ręki wyszło bardzo wielu znanych w świecie uczonych. Przez nich jego osobowość promieniowała na trzy centra naukowe: Cambridge (Mass.), Jerozolimę (arabską i hebrajską) i Rzym. Był założycielem i redaktorem (1919—1958) znanego czasopisma archeologicznego BASOR. Wraz z D. N. Freedmanem był głównym redaktorem 38-tomowego międzywyznaniowego komentarza do Pisma św. tzw. Anchor Bible. W latach 1956—1959 został przewodniczącym International Organization of Old Testament Scholars.

Doktoraty h. c. otrzymał od szeregu uniwersytetów i wyższych uczelni: Utrechtu (1936), Oslo (1946), Bostonu (1947), Cincinnati (Hebrew Union College — 1948), Yale (1951), Uppali (1952), Dublinu (Trinity College — 1953). Jerozolimy (Hebrew University — 1957), Cambridge (Mass. Harvard University — 1962) i in. Ponadto był członkiem American Philosophical Society w Filadelfii, National Academy of Sciences w Waszyngtonie, American Academy of Arts and Sciences w Cambridge

¹¹ Por. L. Rost, *Der gegenwärtige Stand der Erforschung der in Palästina neugefundenen hebräischen Handschriften*. 20. *Der von Père de Vaux in der Akademie des Inscriptions et Belles Lettres erstattete Bericht: über Hirbet Qumran*, TLZ, 77 (1952) 277-280.

¹² Opracowanie oparte m. in. na: D. N. Freedman, W. F. Albright, *Tendenzen der Theologie im 20. Jahrhundert. Eine Geschichte in Porträts*, hrsg. v. H. J. Schultz, Stuttgart 1966, 380-386; *Obituaries W. F. Albright, 1891—1971*, CBQ, 33 (1971) 546-547; W. F. Albright, *Nelson Glueck in memoriam*, BASOR, 202 (1971) 2-6.

(Mass.), członkiem obcokrajowcem akademii królewskich: duńskiej, flamandzkiej oraz niemieckiego Instytutu Archeologicznego. Był także członkiem honorowym Royal Irish Academy, Société Asiatique, British Society for Old Testament Study, Glasgow Oriental Society oraz członkiem korespondentem francuskiej Académie des Inscriptions et Belles Lettres de Paris i austriackiej Akademii der Wissenschaften w Wiedniu. Pod jego wpływem F. Butin SM założył w roku 1936 w Stanach Zjednoczonych The Catholic Biblical Association. Toteż W. F. Albright był honorowym członkiem tej instytucji od chwili jej powstania. Na dwa lata przed śmiercią Jerozolima obdarzyła go zaszczytnym tytułem Jeqr Jeruśalajim. W dn. 9 VII 1971 r. uległ ciężkiemu atakowi apopleksji, który we wrześniu doprowadził do śmierci. Zmarł w Baltimore (Mass.) 19 września i tam został pochowany.

W. F. Albright wychowany w atmosferze protestanckiego religijnego pietyzmu w czasie swej aktywności naukowej i badawczej przeszedł ewolucję wewnętrzną w kierunku liberalnym, by pod wpływem nauki i badań archeologicznych stać się umiarkowanym konserwatystą religijnym. Ten „profesor dwóch kontynentów”, jak go nazywano, dzięki swemu autorytetowi naukowemu i pociągającej osobowości, jako ogólnie znany, ceniony i lubiany „homo pacificus”, umiał wzbudzić u swych słuchaczy entuzjazm do pracy naukowej i potrafił jednoczyć w spokojnej dyskusji oraz harmonijnej współpracy uczonych różnych wyznań i poglądów. Dzięki jego wierze atmosfera na jego seminarium w laickim uniwersytecie była religijna. Studium zaś Pisma św. St. Testamentu i wspólna wymiana poglądów rzucały trwały fundament pod prawdziwy ekumenizm. Żył w wielkiej przyjaźni z o. L. H. Vincent OP, znanym archeologiem i profesorem L'Ecole Biblique w Jerozolimie.

Około 1600 tytułów jego dorobku naukowego w postaci artykułów w licznych czasopismach naukowych krajowych i zagranicznych oraz monografiach dają obraz cłbrzymiego wkładu w semitologię, archeologię, religioznawstwo i kulturę starożytnego Bliskiego Wschodu¹³. Prace te cechują: rozległa wiedza, biegłość w wielu dyscyplinach badań bliskowschodnich, zwłaszcza zaś w naukach biblijnych, opanowanie materiału, solidność informacji oraz obiektywność i wspaniała zdolność syntezy. Są to publikacje klasyczne i stanowią dzieło monumentalne, z którym musi się zapoznać każdy, kto chce na serio prowadzić archeologiczne badania naukowe na Bliskim Wschodzie. Swoją publikacją monograficzną: *From Stone Age* [...] położył kres tezie J. Wellhausena, dominującej w egzegezie protestanckiej od chwili ukazania się jego *Geschichte Israels* (1878). Uzasadnił bowiem, że monoteizm biblijny jest pochodzenia moźeszowego i nie ma w religii izraelskiej tych znamion ewolucji, o jakich mówił ów słynny egzegeta niemiecki, opierając się na filozoficz-

¹³ Jego monografie są następujące: *The Archaeology of Palestine and the Bible*, New York 1935; *Recent Discoveries in Bible Lands*, Pittsburgh 1936; New York 1955; *The Excavation of Tell Beit Mirsim*, (AASOR, 12, 13, 17, 21-22), New Haven 1932-1943; *From Stone Age to Christianity. Monotheism and the Historical Process*, Baltimore 1940, (Anchor Books Editor), Garden City 19572, tłum. pol. Warszawa 1967; *Archaeology and the Religion of Israel*, Baltimore 1942; *Archaeology of Palestine*, Harmondworth 1949, tłum. pol. Warszawa 1964; *The Bible after Twenty Years of Archaeology*, Pittsburgh 1954; *The Biblical Period from Abraham to Ezra. An Historical Survey*, New York 1955; *History, Archaeology and Christian Humanism*, New York 1964; *Archaeology, Historical Analogy and Early Biblical Tradition*, (Rockwell Lecture Series), Baton Rouge 1966; *The Amarna Letters from Palestine, Syria, the Philistines and Phenicia*, London-New York 1966; *Yahweh and the Gods of Canaan. An Historical Analysis of Two Contrasting Faiths*, (Jordan Lectures 1965), London 1968; W. F. Albright, C. S. Mann, *Matthew*, (Anchor Bible 26), Garden City 1971. Pełniejszego spisu jego bibliografii należy szukać w *The Bible and the Ancient Near East: Essays in Honor of W. F. Albright*, Ed. by G. E. Wright, Garden City NY 1961, s. 363-389; *Eretz-Israel 9: W. F. Albright Volume*, Ed. by A. Malamat, Jerusalem 1969, s. 1-5.

nych przesłankach G. F. W. Hegla. Jako filolog i archeolog zarazem dał chronologię ceramiki okresu kanaanejskiego oraz izraelskiego. Uporządkował ją bowiem oraz ujednolicił w oparciu o ceramikę i stratyografię własnych badań archeologicznych i wykopalisk z tell el-Hesi (bibl. 'Eglon), które prowadził słynny Sir Flinders Petrie w 1890 r. Chronologią tą z pewnymi poprawkami i udoskonaleniami posługuje się do dziś wielu archeologów i historyków. W. F. Albright przyczynił się do rozwoju i rozkwitu archeologii jako jednej z dyscyplin pomocniczych nauk biblijnych. On, pierwszy z uczonych, w tekście księgi Izajasza z Qumran rozpoznał najstarszy manuskrypt Biblii hebrajskiej, jaki dotąd odkryto, mimo iż dając do zbadania fotokopię tego manuskryptu nie powiedział mu nic o jego pochodzeniu. W sprawach naukowych był przeciwny tak wszelkiego rodzaju dogmatyzmowi, jak również zbyt liberalnym sformułowaniom. Ta jego metoda i szczere szukanie prawdy bez oglądania się na bariery tradycjonalizmu i uprzedzeń sprawiały, że miał studentów wszystkich wyznań: katolików, żydów i protestantów różnych odcieni, rozumiał wszystkich, mimo ich różnych tradycji religijnych. Toteż wszyscy jego uczniowie głęboko cenili jego dobroć. Mimo niewątpliwego wpływu swego radykalnie krytycznego mistrza P. Haupta rozległa wiedza archeologiczna, dane biblijne i głęboka wiara utwierdzały go w przekonaniu, że przekazy biblijne Pisma św. należy uznać za historyczne.

Prawdziwie świetlane sylwetki tych dwóch mężów ponad wszystko oddanych służbie prawdy w objawionym słowie Bożym są dla nas i następnych pokoleń wzorem i testamentem. Ich dorobek naukowy ma wartość epokową. Toteż nic dziwnego, że gdy świat obiegała wieść o śmierci zasłużonych: N. Gluecka i A. Goetzego, a później nieodżałowanej pamięci o. R. de Vaux OP i W. F. Albrighta powiedziano, iż jesteśmy świadkami końca pewnej epoki.

KS. MARIAN FILIPIAK

KRONIKA WYDZIAŁU TEOLOGICZNEGO SEKCJI BIBLIJNEJ KUL ZA R. AKAD. 1971/1972

I. W dniach od 7 XII 1971 do 7 II 1972 r. przebywał w Rzymie ks. prof. dr. S. Łach. Celem podróży było omówienie programu i działania Wydziału Teologicznego sekcji biblijnej KUL z kard. G. Garrone Prefektem Kongregacji Pro Institutione Catholica, z Rektorem Papieskiego Instytutu Biblijnego ks. prof. C. Martini oraz z p. o. Sekretarzem Papieskiej Komisji Biblijnej B. Wambacq. Przy tej okazji ks. prof. Łach złożył sprawozdanie z działalności sekcji biblijnej i przedstawił jej dorobek naukowy. Wyrażono uznanie z racji działania takiej ważnej placówki naukowej jak Wydział Teologiczny sekcja biblijna i poczyniono szereg sugestii mających na celu dalszy rozwój. Między innymi postulowano utworzenie nowych katedr przy Wydziale Teologicznym. Sugestie te zostały wyrażone także w liście z dnia 21 III 1972 r. przesłanym przez kardynała Garrone na ręce Rektora KUL ks. prof. dra Alberta Krąpca OP. Na specjalnej audiencji w dniu 12 I 1972 r. ks. prof. Łach przekazał Ojcu św. 13 tomów komentarza do Starego Testamentu wydawanego przez Pallottinum pod egidą profesorów Wydziału Teologicznego sekcji biblijnej KUL. Korzystając z pobytu w Rzymie ks. prof. Łach mówił o sekcji biblijnej przez Radio Watykańskie. Odbił również rozmowy z księżmi studiumjnymi w Rzymie nauki biblijne organizując opracowanie naukowego komentarza do apokryfów biblijnych.

W roku akademickim 1971/1972 ks. prof. S. Łacha spotkało zaszczytne wyróżnienie. Mianowicie, plenarne posiedzenie członków Wydziału I Nauk Społecznych Polskiej Akademii Nauk powołało go w skład Komitetu Nauk Orientalistycznych PAN, o czym ks. prof. Łach został powiadomiony przez prof. dra W. Markiewicza Sekretarza Wydziału I Nauk Społecznych PAN pismem z dnia 12 IV 1972 r.

W dniach 1-3 VI 1972 r. przebywał na KUL-u ks. prof. dr Carlo Martini, Rektor Papieskiego Instytutu Biblijnego w Rzymie. Wygłosił on odczyt pt. *Najstarsze dokumenty o pochodzeniu chrześcijaństwa*. Omówił w nim najnowsze interpretacje *Testimonium Flavianum* oraz zawartość i znaczenie rękopisów znalezionych w Qumran w grocie 7. Ksiądz Rektor Martini spotkał się z Rektorem KUL, profesorami i studentami Wydziału Teologicznego sekcji biblijnej KUL, zapoznał się z życiem Uniwersytetu, organizacją studiów i wydawnictwami, zwiedził Zakład Biblijny i Bibliotekę Uniwersytecką.

II. W r. akad. 1971/72 na Wydziale Teologicznym KUL z zakresu biblistyki 3 księży zdobyło stopnie licencjackie (księża: A. Kończak z Sandomierza, W. Ziembka z Olsztyna, A. Ulaczyk SCJ), 1 ksiądz — stopień magisterski (Z. Cholewa z Lublina), 3 księży stopnie doktorskie (księża: E. Michoń z Olsztyna, R. Bartnicki z Warszawy, M. Ejsmont CMS). Ponadto odbyły się 2 habilitacje: ks. dra J. Kudasiewicza z Kielc (listopad 1971) i ks. dra J. Potockiego z Przemysła (marzec 1972). Aktualnie studia na sekcji odbywało 12 księży magistrantów i 4 księży doktorantów. Zatrudnionych było 8 pracowników nauki, w tym 1 prof. zwyczajny (ks. prof. Łach), 1 prof. nadzwyczajny (ks. prof. Gryglewicz), 4 docentów (księża: Romaniuk, Stachowiak, Langkammer, Kudasiewicz), 1 adiunkt (ks. M. Filipiak), 1 asystent (ks. J. Szlaga).

Zajęcia odbywały się przy 5 katedrach obsadzonych przez samodzielnych pracowników nauki. Kierownik każdej z katedr prowadził seminarium, na którym odbywały się ćwiczenia i przygotowywano prace dyplomowe magisterskie i doktorskie:

Ks. prof. S. Łach — prowadził seminarium naukowe egzegezy ST. Koncentrowało się ono na egzegezie Psalmów, które były przedmiotem prac seminaryjnych i dyplomowych. W seminarium uczestniczył adiunkt przy katedrze egzegezy ST ks. dr M. Filipiak oraz 7 księży studentów. Na seminarium przygotowano pracę doktorską ks. A. Dreji — *Motywacje w lamentacyjnych psalmach Izraela*, ponadto 2 prace licencjackie: ks. Ziembki — o Ps 12 i ks. Kończaka — o Ps 58. Koncepcje swoich prac licencjackich referowali księża: P. Skucha, W. Kowalski, J. Warzecha i A. Eckman.

Ks. prof. F. Gryglewicz — prowadził seminarium egzegezy NT. Brało w nim udział 5 studentów, 3 doktorantów oraz asystent przy katedrze egzegezy NT. W badaniach uwzględniano szczególnie teologiczny aspekt słownictwa i struktur literackich. Prócz tego zapoznawano się z różnymi koncepcjami rozwiązań wielu kwestii szczegółowych (np. kwestii zmartwychwstania Jezusa, męki Pańskiej, zagadnienia grzechu pierworodnego). Uczestnicy seminarium przygotowywali również obcojęzyczne streszczenia polskich artykułów biblijnych, wysyłane następnie do Internationale Zeitschriftenschau für Bibelwissenschaft und Grenzgebiete. Uzupełniano również bibliografię do prac przygotowywanych przez katedrę egzegezy NT. W ciągu roku akad. na tym seminarium w ramach Wydziału Teologicznego ukończono 2 prace doktorskie: ks. E. Michonia — *Logion J 1, 51*, ks. R. Bartnickiego — *Uroczysty wjazd Chrystusa do Jerozolimy* oraz pracę licencjacką ks. A. Ulaczyka — *Redakcja perykopy o znaku Jonasza*.

Ks. doc. dr hab. K. Romaniuk — prowadził seminarium naukowe z teologii biblijnej NT tak na kursie specjalistycznym, jak i na kursie zwyczajnym. Kierunek

badan na seminarium dotyczył następujących zagadnień: soteriologii św. Pawła, problematyki zasad i motywacji moralnych szczególnie w pismach św. Pawła, problemu powołania indywidualnego i zbiorowego w Biblii.

Ks. doc. dr hab. L. R. Stachowiak — prowadził seminarium naukowe na kursie specjalistycznym i na kursie zwyczajnym. Badania skoncentrowane były na takich zagadnieniach, jak: koncepcja Boga w ST, problem eschatologii w Biblii i inne. Na seminarium przygotowuje się szereg prac magisterskich, a ks. mgr E. Szewc pod kierunkiem kierownika seminarium przygotowuje rozprawę doktorską na temat: *Fałszywi nauczyciele w listach Judy i II Piotra*. Doktorant na kilku seminariach referował zagadnienia związane z literaturą henochicką, a zwłaszcza jej stosunek do wspólnoty gumrańskiej oraz problem cytatów z Hen w liście Judy.

O. doc. dr hab. H. Langkammer — kierownik katedry Archeologii i Geografii Biblijnej. Katedra prowadzi trzy formy działalności: 1. wykłady, 2. seminaria, 3. badania naukowe pod kierunkiem kierownika katedry.

1. Plan wykładów na kursie wyższym obejmował zagadnienia współczesnej techniki wykopaliskowej, zawężone do okresu powojennego. Szczególny nacisk położono na topografię Jerozolimy, na dzieje odbudowy murów Jerozolimy za czasów Nehemiasza oraz na propozycje i dysproporcje zauważone między „trzema” świątyniami (Salomona, Zorobabela i Heroda) zarówno w dokumentach literackich (a zwłaszcza biblijnych), jak i w wykopaliskach. Na kursie zwyczajnym kierownik katedry prowadził wykłady na temat hymnów chrystologicznych NT.

2. Seminarium miało na celu przeegzaminowanie dokumentów gnostyckich odkrytych w ostatnim stuleciu przez wykopaliska, by na ich podstawie wskazać na odchylenia, jakie zachodzą pomiędzy gnozą a NT. Stąd też wybór tematów przez 22 uczestników seminarium skupiał się wokół tego zagadnienia. Rozpracowywano między innymi następujące zagadnienia: Koncepcja dwu Adamów wobec paraleli śmierć — życie w teologii Pawła a zasada pojęć przeciwstawnych w systemach gnostyckich, „Nowy człowiek” w teologii Pawła a mit gnostycki „salvator salvatus” (wzgl. salvadus), „Syn Człowieczy” w ewangelich synoptycznych w świetle gnostyckiej koncepcji o kosmicznym „praczłowieku”.

Na tym seminarium, w ramach Wydziału Teologicznego, ukończono pracę magisterską Z. Cholewy pt. *Chrystus pośrednik Nowego Przymierza (Hbr 9, 15-23)* oraz pracę doktorską ks. mgra M. Ejsmonta pt. *Złorzeczenia w Psalmach*. Ta ostatnia, zwłaszcza w ostatnim rozdziale, bazowała na najnowszych tekstach pozabiblijnych dostarczonych nam przez różne ośrodki badań wykopaliskowych.

3. O badaniach naukowych kierownika katedry świadczą jego publikacje (zob. niżej). W opracowanym przez siebie komentarzu do Ezd-Neh O. Langkammer miał wiele do powiedzenia jako archeolog, o czym świadczą nie tylko tytuły, np. we wstępie „Świadectwo archeologii o powrocie Judejczyków z niewoli babilońskiej” czy w ekskursie II „Restauracja murów za Nehemiasza na tle topografii i historii Jerozolimy”, ale cały komentarz poświęcający archeologii, realiom biblijnym, geografii biblijnej, paleografii itp. wiele cennych uwag.

Ks. doc. dr hab. J. Kudasiewicz prowadził seminarium biblijno-homiletyczne w Instytucie Pastoralnym. Tematem seminarium była hermeneutyka praktyczna. W r. akad. 1971/72 pracowano nad problematyką Ewangelii Dzieciństwa w przepowiadaniu i katechezie. Ten sam kierunek miały wykłady.

III. Profesorowie Wydziału Teologicznego sekcji biblijnej KUL brali udział w zjazdach naukowych w kraju i za granicą, na których wygłaszali referaty. Ks. prof. Łach 27 XII 1971 r. spotkał się z profesorami Szkoły Ojców Franciszkanów

w Jerozolimie, a 7 II 1972 z profesorami Papieskiego Instytutu Biblijnego w Rzymie. Również w Rzymie 2 II 1972 r. w Papieskim Instytucie Studiów Kościelnych wygłosił referat *Współczesna biblistyka polska i jej perspektywy*. W dniu 7 VI 1972 r. na Zjeździe Orientalistów w Warszawie wygłosił referat pt. *Czy i o ile metoda badań Gunkela nad Psalmami jest uzasadniona*. W dniu 15 III 1972 r. w Arcybiskupim Seminarium Duchownym we Wrocławiu miał odczyt o Psalmach królewskich (mesjańskich) we współczesnej biblistyce, a 2 V 1972 r. w Seminarium Duchownym w Przemyślu — o pracach naukowych Wydziału Teologicznego sekcji biblijnej KUL. — Ponadto brał czynny udział w Kongresie Teologów Polskich na KUL-u (wrzesień 1971), jak i w X Kongresie Biblistów Polskich w Krakowie, na który opracował wykład na temat „ani” i „anawim” w Psalmach.

Ks. prof. Gryglewicz przewodniczył na seminarium egzegezy NT w Poznaniu 15 X 1971 r. obradującym na temat Męki Chrystusa. Wziął udział w Kongresie Biblijnym w Krakowie 6—8 VI 1972 r., na którym wygłosił referat pt. *Redakcja Łk 8, 15*.

Ks. doc. Romaniuk brał udział w Kongresie Teologów Polskich w Lublinie we wrześniu 1971, na którym wygłosił referat pt. *O niektórych przejawach, źródłach i dewiacjach antropocentryzmu teologicznego*. Na Zjeździe Biblistów Austriackich w Klosterneuburg (październik 1971) wygłosił referat pt. *Der aktuelle Stand der Biblistik in Polen*. Na Sympozjum Międzywydziałowego Zakładu Badań nad Antykiem Chrześcijańskim w Lublinie w dniach 16—17 III 1972 wygłosił odczyt pt. *Biblia u Ojców Kościoła, a Ojcowie Kościoła w studium Biblii*. Ponadto ks. doc. brał udział w seminarium dla tłumaczy Pisma św. w Halle/S w dniach 10—29 VIII 1971 oraz w Sesji Plenarnej Zarządu Głównego Światowej Federacji Katolickiej Apostolatu Biblijnego (The World Catholic Federation for the Biblical Apostolat) w Klosterneuburg 6—11 X 1971.

Ks. doc. dr L. R. Stachowiak na zebraniu Towarzystwa Naukowego w Łodzi wygłosił referat pt. *Zagadnienie grzechu pierwotnego według prac egzegetów i teologów austriackich z uwzględnieniem książki pt. „Ist Adam an allem schuld?”* Na Kongresie Biblistów Polskich w Krakowie 6—8 VI 1972 wygłosił referat pt. *Eschatologia Ewangelii wg św. Jana*. Ponadto miał 5 wykładów biblijnych na tematy następujące: *Biblia księga bosko-ludzka, Prorok — zwiastun Słowa Bożego, Człowiek — obrazem i podobieństwem Bożym, Życie i śmierć w ocenie Biblii, Biblijne zrozumienie miłości chrześcijańskiej*. Powyższe wykłady zostały oddane do druku w „Wiadomościach Diecezjalnych Diecezji Łódzkiej” r. 1972.

O. Langkammer miał w Seminarium Duchownym we Wrocławiu odczyt pt. *Eschatologiczne spojrzenie pierwotnych gmin chrześcijańskich w oparciu o źródło Logiów Pana* (listopad 1971). W Seminarium Duchownym w Przemyślu wygłosił referat pt. *Inkarnacja Jezusa jako kryterium decydujące o porządku chronologicznym nowotestamentowych hymnów chrystologicznych* (maj 1972), w Kłodzku w Seminarium Ojców Franciszkanów — *Sfera ontyczna a sfera poznawcza synostwa Bożego Jezusa na tle wybranych tekstów NT* (grudzień 1971), a na Kongresie Biblistów Polskich (Kraków, 6—8 VI 1972) — *Rz 1, 3. 4: dwu- czy trzystopniowa chrystologia?*

Ks. doc. Kudasiewicz w ATK w Warszawie na sympozjum homiletyczno-katechetycznym 9—12 IX 1971 miał referat na temat *Biblijna teologia chrztu w katechezie*. Na Kongresie Biblistów Polskich (Kraków, 6—8 VI 1972) wygłosił referat pt. *Jeruzalem punktem wyjścia misji apostolskiej*, a na sympozjum biblijno-liturgicznym w Krośnicy (22—23 VI 1972) odczyt pt. *Biblijne teksty obrzędu pogrzebu*. Na Sympozjum Międzywydziałowego Zakładu Badań nad Antykiem Chrześcijańskim w Gnieźnie w dn. 24—26 V 1972 r. miał wykład na temat *Greka biblijna i jej*

dalszy rozwój. Przez cały rok akad. prowadził wykłady na temat konst. *Dei Verbum* dla siostr zakonnych w Kielcach.

Ks. Filipiak na Kongresie Bibliistów w Krakowie 7 VI 1972 r. wygłosił referat pt. *Sens 'olām w Ekl 3, 11b*, a w Lublinie w okresie kwiecień-maj 1972 cykl konferencji biblijnych o *Dei Verbum* dla siostr urszulanek.

Ks. Szlaga na zebraniu Towarzystwa Naukowego KUL 8 V 1972 wygłosił referat pt. *Paralela Adam — Chrystus w Listach św. Pawła*. W Ośrodku Duszpasterstwa Akademickiego w Gdyni 9 IV 1972 miał odczyt pt. *Katecheza paschalna Apostołów*. Ponadto prowadził wykłady z biblistyki w 3 żeńskich domach zakonnych Lublina, w tym comiesięczne konferencje o *Dei Verbum* dla przełożonych zakonów żeńskich diec. lubelskiej.

IV. Profesorowie Wydziału Teologicznego sekcji biblijnej KUL biorą udział lub kierują następującymi pracami zbiorowymi:

Ks. prof. Łach jest redaktorem naczelnym serii komentarzy do ST, redaktorem II tomu *Wstępu ogólnego do Pisma św. (ST)*, redaktorem głównym (razem z ks. Filipiakiem) pracy zbiorowej o mesjanizmie oddanej do druku w Towarzystwie Naukowym KUL, redaktorem działu egzegezy ST w *Encyklopedii Katolickiej* oraz redaktorem planowanego tłumaczenia na język polski apokryfów biblijnych.

Ks. prof. Gryglewicz jest redaktorem serii komentarzy do NT, jednym z 4 głównych redaktorów *Encyklopedii Katolickiej*, redaktorem odpowiedzialnym za dział egzegezy NT oraz redaktorem 4 prac zbiorowych: o teologii Łk, o teologii Jn, o zagadnieniach męki Chrystusa w opisie ewangelistów oraz pracy o trudniejszych problemach teologicznych NT.

Udział ks. prof. Romaniuka w wydawnictwach zbiorowych i w innych pracach naukowych jest następujący: Redakcja naukowa 2 wyd. *Biblii Tysiąclecia*, B. Dreher-Neues Predigt-Werk. Verlag Styria (komentarze do perykop ewangelijnych), B. Przybylski i in. — dzieło zbiorowe na temat łaski, Prace w Komitecie Wykonawczym Światowej Federacji Apostolatu Biblijnego (powołany do Kom. Wykon. 10 X 1971), zwykle posiedzenia i prace bieżące w Komisji Episkopatu do Spraw Nauki Katolickiej, redaktorstwo działu teologii biblijnej NT w *Encyklopedii Katolickiej*.

Prace redakcyjne ks. prof. Stachowiaka: Redaktorstwo ST w *Biblii Tysiąclecia*, 2 wyd.: redaktorstwo biblijnej części „Concilium”; redaktorstwo nast. działów w *Encyklopedii Katolickiej*: teologia biblijna ST, judaizm, filologia biblijna.

O. doc. Langkammer jest redaktorem działu archeologii i geografii biblijnej w *Encyklopedii Katolickiej*.

Ks. Kudasiewicz współpracował w przygotowaniu *Polskiej Bibliografii Biblijnej* (t. 1 — r. 1971, t. 2 — r. 1972), współpracuje jako autor i jako redaktor w przygotowaniu do druku *Komentarzy do nowych czytań biblijnych* (dzieło pod red. ks. bpa Stroby wydaje ATK, t. 1 w druku), współpracuje jako autor w pracy zbiorowej pod red. ks. prof. Gryglewicza *Chrystus i Kościół*. Ponadto ks. Kudasiewicz jest jednym z autorów serii komentarzy do ST, przygotowuje komentarz do *Pieśni nad pieśniami*.

Ks. Filipiak współpracuje w serii komentarzy do ST przygotowując komentarz do księgi Koheleta; współpracuje jako autor i redaktor w pracy zbiorowej o mesjanizmie oddanej do druku w Tow. Nauk. KUL, współpracuje jako autor w pracy zbiorowej o teologii IV Ewangelii pod redakcją ks. prof. Gryglewicza.

Ks. Szlaga współpracuje jako autor w pracy zbiorowej o teologii Łukasza przygotowywanej pod red. ks. prof. Gryglewicza.

Wszyscy profesorowie sekcji biblijnej współpracują w tworzeniu *Encyklopedii*

Katolickiej bądź to jako redaktorzy, bądź jako autorzy haseł. Ks. Szlaga jest ponadto zatrudniony w redakcji *Encyklopedii* w charakterze redaktora merytoryczno-leksykograficznego działów biblijnych. Pracownicy naukowi mają zajęcia przede wszystkim na sekcji biblijnej, a poza tym na kursie zwykłym Teologii „A” (księży: Langkammer, Kudasiewicz, Filipiak, Szlaga), Teologii „B” (księży: Romaniuk, Kudasiewicz, Szlaga), a także na specjalizacji dogmatycznej (ks. Romaniuk) i w Instytucie Pastoralnym (ks. Kudasiewicz).

V. Wykaz prac profesorów Wydziału Teologicznego sekcji biblijnej:

Ks. Ł a c h — Książki: *Księga Kapłańska*, Poznań 1970; *Księga Liczb*, Poznań 1970; *Księga Powtórzonego Prawa*, Poznań 1971; *Wstęp do Pięcioksięgu* (ss. 200) oraz *Wstęp do Psalmów* (ss. 150), W: *Wstęp do Pisma św. ST*, Poznań 1972, t. II.

Artykuły: *Nieprzyjaciele w Psalmach*, RTK, 18 (1971), z. 1 s. 33-49; *Gatunki Psalmów, miejsce ich powstania i struktura*, ZN KUL, 15 (1972), nr 2, s. 3-14; *Idea wybraństwa Bożego w Piśmie św.*, W: *Księga pamiątkowa Sem. Duch. w Tarnowie*, Tarnów 1972, s. 117-131; *Znaczenie tytułów w Psalmach*, RTK, 19 (1972) z. 2, s. 69-87; *Psalmi dziękczynne w Psalterzu*, W: *Z zagadnień kultury chrześcijańskiej*, Lublin 1973, s. 85-97.

Recenzje do Księg Ezd-Neh w ZN KUL, 15 (1972); *Idea zbawienia w Ps 3; „Colloquium salutis”*, 1972; recenzja 2 wyd. *Biblii Tysiąclecia*, RTK, 20 (1973), z. 1 z. 1 s. 115-117; recenzje najnowszych prac o Psalmach, tamże, s. 117-119.

Prace oddane do druku: *Współczesne metody w pracach nad Psalmami*, ATK; *Współczesna biblistyka polska*, ZN KUL; *Ani i Anaw w Psalmach*, Kraków; *Nactnienie ksiąg biblijnych*, W: *Wstęp ogólny do Pisma św.*, t. I; recenzje do Księg Ezd-Neh w VT, 1973. Artykuły do *Encyklopedii Katolickiej: Formowanie się ST; Bezblędność Biblii*.

Ks. Gryglewicz — Artykuły wydrukowane: *Faryzeusze a Janowy Kościół*, ZN KUL, 14 (1971), s. 37-46; *Myśl o postanieniu Chrystusa Pana w NT*, RTK, 18 (1971), z. 1, s. 97-112; *Dwa lata polskiej biblistyki*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, 4 (1971) 267-285.

Prace oddane do druku: Książki: *Męka Chrystusa* (redakcja, ss. 185); *Ewangelia Łk* (ss. 818). Artykuły do *Encyklopedii Katolickiej: Jezus przed Piłatem; Przekłady Biblii; Recepcja Biblii; Cytaty biblijne; Chronologia biblijna; Bóg św. Jana; Formowanie się NT* oraz wiele mniejszych haseł.

Ks. Romaniuk — Książki: *Motywacja napomnień moralnych w Listach św. Pawła*, (Sprawy Biblijne), Poznań 1971, ss. 180; *El sacerdocio en el Nuevo Testamento*, Madryd 1971, ed. Sal Terrae, ss. 292; *Kapłaństwo w NT* (wspólnie z o. Jankowskim), Katowice 1972, ss. 300; przetłumaczył i opracował *Słownik Teologii Biblijnej*. Poznań—Warszawa 1972. Pallottinum ss. 1168.

Artykuły: *Niektóre skutki bojaźni Bożej według ewangelii synoptycznych*, RTK, 18 (1971), z. 3, s. 61-76; *Nota su Rom. 5, 12. A proposito del problema del male*, „Riv. Bibl. It.”, 19 (1971) 327-334; *Hermeneutika biblijna a teologia liturgii*, RBL, 24 (1971) 123-130; *Post-Conciliar Biblical Renewal in Poland*. „Mundo Dei Verbum”, 3 (1971) 14-16; *Wpływ biblistyki na odnowę nauk teologicznych*, „At. Kapł.”, 77 (1971) 69-79; *Niektóre pouczenia moralne i sposób ich uzasadnienia w pismach św. Pawła*, tamże, 76 (1971) 219-228; *Temat powołania Bożego i jego konsekwencje dla teologii moralnej*, RTK (1972), z. 2, s. 89-98; „*Idąc na cały świat...*”, W: *Z zagadnień kultury chrześcijańskiej*, Lublin 1973, s. 129-136. Sprawozdania: *Seminarium dla tłumaczy Pisma św. w Halle/S*, ZN KUL, 15 (1972), nr 1, s. 65; *Światowa Federacja Katolicka Apostolatu Biblijnego*, tamże s. 66.

Ks. Stachowiak — Prace wydrukowane: Książki: *Księga Jeremiasza*

(wstęp, tłumaczenie i wyjaśnienia), W: *Biblia Tysiąclecia*, Poznań 1971², s. 907-976; *Księga Daniela* (wstęp, tłumaczenie i wyjaśnienia), tamże, s. 1030-1050; *Księga Psalmów* (tłumacz. wspólnie z o. Jankowskim, wstęp i wyjaśnienia własne), tamże, s. 570-711; *List św. Jakuba* (wstęp, tłumaczenie i wyjaśnienia), tamże, s. 1371-1375; Wprowadzenie do Ksiąg: Pięcioksięgu, Liczb, 1-2 Sm, Tb, Jud, Est, Wstęp do ksiąg dydaktycznych, Oz, Am, Hab, Zch, ogólny wstęp do ksiąg prorockich w tejsze *Biblii Tysiąclecia*;

Artykuły: *Apokaliptyka i eschatologia u progu ery chrześcijańskiej*, „At Kapł.”, 77 (1971) 57-68; *Historia i eschatologia u proroków*, RTK, 18 (1971), z. 1, s. 85-95; *Starotestamentalna koncepcja Boga*, tamże, 19 (1972), z. 1, s. 61-72; *Odwieczne pochodzenie Słowa* (J 1, 1-5), RBL, 25 (1972) 156-168; *Spotkanie Jezusa z Nikodemem*, RTK, 20 (1973), z. 1, s. 69-81, oraz recenzja *Biblii Tysiąclecia* i inne publikacje biblijne w „Wiadomościach Diecezjalnych Łódzkich”, 1972.

Pozycje oddane do druku: *Historia biblistyki w Polsce w XIX i w początkach XX w.* (ok. 60 s. maszynopisu), W: *Historia teologii w Polsce; Eschatologia Ewangelii wg św. Jana* (ukaze się w wydaniu zbior.). Recenzja: F. D e x i n g e r i in., *Ist Adam an allem schuld?*, (Tyrolia Verlag), Innsbruck 1971, (10 s. maszynopisu). Artykuły do *Encyklopedii Katolickiej*: *Asceza* (w judaizmie); *Biblijny styl* (w art. zbiorowym: *Biblia*).

O. L a n g k a m m e r — Prace wydrukowane: *Księgi Ezd-Neh*, w serii komentarzy do ST, Poznań 1971, ss. 336; *Próba nowej interpretacji ekstazy prorockiej*, RBL, 2 (1971) 197-205; *Literarische und theologische Einzelstücke in 1 Kor 8, 6*, NTS, 17 (1971) 193-198; *Edykt Cyrusa w Ezd 1 w świetle tekstów biblijnych i pozabiblijnych a myśl teologiczna kronikarza*, RTK, 18 (1971), z. 1, s. 21-32; *Oczekiwanie przyjścia Chrystusa i Pana w pierwotnych gminach chrześcijańskich*, „At. Kapł.”, 63 (1971) 29-40; *Różne aspekty teologiczne pojęcia gólah w Ezd-Neh*, RTK, 19 (1972), z. 1, s. 19-30;

Recenzje: H. C. M. V o g t, *Studie zur nachexilischen Gemeinde in Esra-Nehemia*, RTK, 18 (1971), z. 1, s. 137-139; ks. S. Ł a c h, *Księga Kapłańska*, Poznań 1970, ss. 343; tenże, *Księga Liczb*, Poznań 1970, ss. 345; tenże, *Księga Powtórzonego Prawa*, Poznań 1971, ss. 374, w RBL, 25 (1972) 69-73 oraz w „Theologische Revue”, 1972, s. 101-104.

Prace oddane do druku: Kilka haseł do *Encyklopedii Katolickiej* na literę „B”; szereg artykułów monograficznych do różnych czasopism, także zagranicznych (m. in. oddany do redakcji Św. Wojciecha w Poznaniu, pt. *Jezusowe słowa z krzyża*); *Die Antwort Jesu auf die Frage des Hohenpriesters nach der Gottesschuschaft* (Mk 14, 53-65) — do „Biblische Zeitschrift”; monografia *Hymny chrystologiczne NT*, oddana do druku na r. 1973 do redakcji Św. Jacka w Katowicach, mps ss. 300.

Ks. K u d a s i e w i c z — Pozycje wydrukowane: *Jedność dwu testamentów jako zasada wyjaśnienia Misterium Chrystusa w Kościele pierwotnym*, RBL, 24 (1971) 95-109; *Centralne tematy teologiczno-etyczne kazania na Górze*, „At. Kapł.”, 77 (1971) 80-91; Śp. ks. prof. E. Dąbrowski, RTK, 18 (1971), z. 1, s. 131-134; *Jeruzalem deptana będzie przez pogan...* (Łk 21, 20-24), tamże, 19 (1972) 83-93.

Artykuły do *Encyklopedii Katolickiej*: *Biblia — księga Ludu Bożego*, Wstęp ogólny do *Pisma św.*; *Biblia w duszpasterstwie*.

Ks. F i l i p i a k — Pozycje wydrukowane: *Przymierze w Piśmie św.*, RBL, 25 (1972) 145-155; *Arka Przymierza i Święty Namiot, pierwsza świątynia ST*, „Poznańskie Studia Teologiczne”, 1972; *Kairologia w Ekl. 3, 1-15*, RTK, 20 (1973), z. 1, s. 83-93; *Kronika Wydziału Teologicznego sekcji biblijnej KUL za r. akad. 1971/72*, tamże, s. 105-112. Sprawozdania: *Egzaminy kwalifikacyjne do stopni biblijnych na*

KUL-u w r. 1966/67, RBL, 24 (1971) 224 n.; *Szkola Biblijna przy Wydziale Teologicznym*: KUL, ZN, KUL, 15 (1972), nr 2, s. 87 n.

Prace oddane do druku: *Mesjanizm królewski w Ps 2*, „Collectanea Theologica”; *Sens 'olām w Ekl. 3, 11b*, RBL; 4 artykuły do pracy zbiorowej o mesjanizmie, mianowicie Rdz 3, 15; Jr 23, 5; Ps 2; Ps 110 oraz 2 hasła do *Encyklopedii Katolickiej* (*Beniamin i Złoty cielec*).

Ks. Szlaga — Prace wydrukowane: *Chrystus i Apostołowie jako fundament Kościoła*, RTK, 18 (1971), z. 1, s. 113-130; *Symbolika kamienia i fundamentu — u Iz 28, 16-17*, „Studia Peliplińskie”, 2 (1971) 149-157; oraz recenzja: S. Łach, *Rozwój ofiar w religii starotestamentalnej*, Poznań 1970 w RBL, 24 (1971) 256 n.

Artykuł oddany do druku (do pracy zbiorowej pod kierunkiem ks. Gryglewicza) *Między śmiercią i zmartwychwstaniem*.

KS. MARIAN FILIPIAK

X KONGRES BIBLISTÓW POLSKICH

W dniach 6—8 VI 1972 r. odbył się w Krakowie coroczny Kongres Biblistów Polskich. W obradach wzięli udział wykładowcy Pisma św. z KUL-u, ATK oraz z diecezjalnych i zakonnych ośrodków naukowych i Seminariów Duchownych. W Kongresie uczestniczyli także bibliści zagraniczni, mianowicie: ks. prof. C. Martini, rektor Papieskiego Instytutu Biblijnego w Rzymie, ks. prof. W. Kornfeld z Wiednia, ks. prof. R. Schnackenburg z Würzburga, ks. prof. J. Gnilk z Münster, ks. prof. H. Schürmann z Erfurtu ze swoim asystentem J. Wanke.

Obrady rozpoczęły się 6 VI mszą św. koncelebrowaną, której przewodniczył ks. kard. K. Wojtyła. Po przemówieniu powitalnym ks. kard. Wojtyły otwarcia obrad dokonał przewodniczący Sekcji Biblistów ks. prof. S. Łach. W imieniu Komitetu Organizacyjnego (księża: J. Chmiel, S. Grzybek, W. Smereka) przemówił ks. prof. S. Grzybek, a ks. dr J. Chmiel odczytał list od ks. S. kard. Wyszyńskiego, Prymasa Polski, skierowany do uczestników Kongresu.

W pierwszym dniu obrad pod przewodnictwem ks. prof. S. Łacha referaty wygłosili bibliści zagraniczni, mianowicie: ks. C. Martini (*Ostatnio odkryte rękopisy NT*), ks. W. Kornfeld (*Teologia krwi w ST*), ks. R. Schnackenburg (*Urząd kościelny według Ef 4, 7-16*) oraz ks. prof. dr L. R. Stachowiak (*Eschatologia Ewangelii według św. Jana*).

Drugi dzień obrad pod przewodnictwem ks. rektora J. Stępnia upłynął pod znakiem wypowiedzi biblistów polskich. I tak referaty swe przedstawili: ks. prof. dr W. Smereka (*Czy możliwe było zetknięcie się Jana Chrzciciela, Jana Ewangelisty i Pawła Apostoła z Qumrańczykami*), ks. doc. dr J. Kudasiewicz (*Jeruzalem — punktem wyjścia misji apostoelskiej, Łk 24, 27*), ks. dr hab. J. Potocki (*Natura mądrości w ujęciu Syrycha*). Komunikaty natomiast wygłosili: ks. prof. F. Gryglewicz (*Redakcja Łk 8, 15*), ks. dr S. Mędała (*Ambiwalencja słów i zwrotów w czwartej ewangelii oraz jej pochodzenie*), ks. dr J. Szczurek (*Trzcina nadłamana i gasnący knotek w I Pieśni o Słudze Jahwe, Iz 42, 3*) oraz ks. dr M. Filipiak (*Sens terminu 'olām w Ekl 3, 11b*).

Mszą św. za zmarłych profesorów rozpoczął się trzeci dzień obrad. Wygłoszono 2 referaty zawierające sugestie praktyczne: ks. rektor prof. dr J. Stępień (*Perspektywę, propozycje i plany biblistyki polskiej*) oraz ks. dr J. Frankowski (*Kilka uwag na temat nauczania Pisma św. w seminariach*). Po referatach i komunikatach odbywały się dyskusje. Podsumowanie dokonane przez ks. dziekana S. Grzybkę zamknęło Kongres Biblistów Polskich.